
Opbouwwerkers over hun rol in de energietransitie

Geen aanjagers, maar bruggen- bouwers

Alom wordt bepleit dat opbouwwerkers proactief en toekomstgericht een rol op zich nemen in de overgang naar duurzame energiebronnen. Maja Ročak & Chantal van Lieshout bevroegen opbouwwerkers hierover en concluderen dat de energietransitie voor hen geen prominent thema is.

Door Maja
Ročak & Chantal
van Lieshout

De energietransitie staat hoog op de politieke agenda. Veel woningcorporaties zijn met het oog daarop lokaal bezig met het energieneutraal maken van woningen uit hun bestand. Betrokkenheid vanuit de samenleving is bij dit transformatieproces een must, maar die betrokkenheid is niet in alle gevallen vanzelfsprekend. Landelijk klinkt een pleidooi om opbouwwerkers in te zetten bij de overgang naar duurzame energiebronnen. Opbouwwerkers beschikken over de competenties en ervaring om burgerbetrokkenheid te scheppen en in goede banen te leiden, zo luidt de gedachte. Zij zouden ervoor kunnen zorgen dat ook de meer kwetsbare burgers meegenomen worden in dit proces, door hen de kans te geven hun stem te laten horen. Uit onderzoek dat wij gedaan hebben onder opbouwwerkers in Limburg blijkt echter dat de energietransitie niet prominent bij hen op het netvlies staat. Als het op het beschermen van bewonersbelangen aankomt, voelen ze zich aangesproken op hun taak bewoners te ondersteunen en een stem te geven tijdens dit soort processen. Maar ondanks dat zij de energietransitie belangrijk vinden, vragen ze zich af of zij hier inderdaad een aanjaagfunctie in hebben.

Nieuwe sociale dynamiek

Klimaatverandering en de opwarming van de aarde zijn duurzaamheidsuitdagingen die de politieke en maatschappelijke gemoederen momenteel flink bezighouden (zie ook het artikel van Maarten ter Huurne hiervoor). Veel woningcorporaties verduurzamen momenteel de woningen uit hun bestand. Dit proces heeft, zoals Ter Huurne ook uiteenzet, niet alleen technische en materiële kanten. Investerings in het verduurzamen van woningen heeft ook sociale gevolgen voor de bewoners van deze huurwoningen. Uit eerder in Heerlen uitgevoerd onderzoek (Crombach, 2016; Offermans & Ročak, 2020) weten we dat dit veranderproces impact heeft op bewoners en daarom niet zonder slag of stoot verloopt. Bewoners krijgen immers werkklui over de vloer die de verduurzamingsinterventie plegen. Daarnaast krijgen ze te maken met een nieuwe sociale dynamiek: als gevolg van (tijdelijke) verhuizingen bijvoorbeeld verandert hun sociale netwerk in de directe leefomgeving. En last but not least: veel veranderprocessen die met duurzaamheid te maken hebben, vragen een gedragsverandering van mensen. Met het oog daarop zou het voor bewoners van belang kunnen zijn een aanspreekpunt te hebben voor hun vragen. Personen met wie zij al vertrouwd

AdobeStock192756961

- Bewoners krijgen werkluï in huis die hun woning aanpassen

zijn – een leefbaarheidscoördinator bijvoorbeeld, de conciërge van een wooncomplex of een opbouwwerker – zouden deze rol op zich kunnen nemen (Offermans & Ročak, 2020).

Expertise opbouwwerkers

Landelijk is een pleidooi te horen om het opbouwwerk tijdens het verduurzamingsproces in te zetten als back-up voor bewoners (zie onder anderen Kuyvenhoven (2019) en Vlaar (2019)). Het argument hiervoor is dat de energietransitie niet alleen van bovenaf aan bewoners kan worden opgelegd, maar ook vraagt om een aanpak van onderop. Volgens het *Manifest Opbouwwerk cruciaal in de energietransitie* (Krachtproef, 2020) is het realiseren van bottom up veranderingen bij uitstek de expertise van het opbouwwerk. Behalve over die specifieke deskundigheid beschikken opbouwwerkers over gebiedsgerichte kennis en vaardigheden en hebben zij het lef om de cultuuromslag die nodig is voor de energietransitie samen met bewoners te verwirkelijken (idem). Opbouwwerkers zijn ‘boundary agents’: zij verbinden mensen, groepen, organisaties en instanties met elkaar en fungeren als bemiddelaar tussen privaat en publiek, tussen het leven van alledag en de structuren van de samenle-

ving (Bouttellier & Boonstra, 2009). Vanuit deze brugfunctie kunnen opbouwwerkers optreden als vertrouwenspersoon voor bewoners en eventueel als sparringpartner voor corporaties. Bovendien zetten opbouwwerkers zich in voor de democratisering van de samenleving (Dozy, 2008) en hechten ze vanuit die opdracht veel waarde aan het realiseren en vergroten van inspraak en zeggenschap. Juist die laatste zijn wezenlijk bij alle transitieprocessen en dus ook bij de verduurzamingsopgave waar de samenleving voor staat. Bij het creëren van betrokkenheid gaat het er niet alleen om draagvlak te scheppen, maar is het doel op te trekken vanuit gelijkwaardigheid. Het betekent dat overheden en woningcorporaties open moeten staan voor de opvattingen en voorkeuren van bewoners en niet zonder meer van hen kunnen verwachten dat (alleen) de doelen van de energietransitie leidend kunnen zijn voor hen.

Een
enkeling vraagt
zich af wat de
energietransitie precies
inhoudt

Andere prioriteiten

Over de vraag of het opbouwwerk in de praktijk inderdaad betrokken is bij de energietransitie en hoe dan, is nog weinig bekend. Met dat gegeven in het achterhoofd hebben wij in de afgelopen periode een kleinschalig verkennend onderzoek

Hans van Rhoon/ANP, Hollandse Hoogte

● Interventies in de woonomgeving leiden tot een andere sociale dynamiek

uitgevoerd onder opbouwwerkers in Limburg.¹ We hebben hen gevraagd of zij voor zichzelf een rol zien weggelegd bij de energietransitie en zo ja, hoe die rol er dan uitziet. Wij kwamen daarbij tot de volgende bevindingen. Naast het gegeven dat de opbouwwerkers zichzelf niet direct zien als aanjagers van de energietransitie komt uit de resultaten naar voren dat de overgang naar duurzame energie voor de meeste opbouwwerkers geen prominent thema is. Een enkeling vraagt zich zelfs af wat de energietransitie precies inhoudt en heeft überhaupt moeite om het thema te plaatsen. Anderen zijn er wel bekend mee, maar er niet beroepsmatig en uitsluitend privé mee bezig, bijvoorbeeld voor hun eigen woning. De meeste respondenten uit ons onderzoek zijn er allerminst van overtuigd dat het opbouwwerk een voortrekkersrol zou moeten nemen in de energietransitie. Zij focussen zich op het samenleven en de problemen waar bewoners nu mee te maken hebben in hun dagelijkse leven en geven daaraan prioriteit. De geïnterviewde opbouwwerkers zijn vooral werkzaam in de meer kwetsbare wijken. Bewoners zijn er vooral bezig met overleven en dus gericht op de korte termijn. Het verduurzamingsvraagstuk staat ook bij hen niet direct op het netvlies, legt een opbouwwerker uit: *‘Onze doelgroep staat zodanig in de overlevingsmodus dat dat onderwerp vaak niet aan de orde komt en dat het veelal wordt gezien als een elitair onderwerp.’* Zolang bewoners er zelf niet mee bezig zijn en er geen concrete verduurzamingsplannen in de maak zijn, kennen de

Opbouwwerkers
zijn gericht op
problemen waar bewoners
nu mee te maken
hebben

opbouwwerkers zelf ook een lage prioriteit toe aan de energietransitie: *‘Ik denk dat je je moet afvragen wat de baten ervan zijn. Zijn de mensen er echt mee geholpen als je ze daarvoor mobiliseert? Als zij dat zelf niet zo zien, moet je ze dat dan door de strot duwen, om het zo te zeggen?’*

Bruggenbouwers

Volgens de respondenten ligt de primaire verantwoordelijkheid voor het aanjagen van de energietransitie bij gemeenten en woningcorporaties. Zolang er in de wijk waar zij werkzaam zijn vanuit gemeente, woningcorporaties of bewoners niets gebeurt dat met de energietransitie te maken heeft, gaan zij er ook niet mee aan de slag. Dit verandert echter meteen als er plannen worden bedacht of gepresenteerd voor interventies die betrekking hebben op de transitie. Dán voelen de opbouwwerkers zich geroepen om het proces, ten behoeve van de bewoners, in goede banen te leiden. Leidende gedachte daarbij is hun overtuiging dat bewoners inspraak en zeggenschap behoren te hebben in dit soort processen: *‘De (energie) transitie is dus geen opdracht (voor het opbouwwerk) op zich, maar wij kunnen wel helpen.’*

Opbouwwerkers vervullen een brugfunctie: ze treden op als intermediair tussen overheid, bewoners en tal van initiatieven. Ook in de energietransitie nemen ze de rol van de bruggenbouwer op zich. De mogelijkheid dat bewonersbelangen in het gedrang komen tijdens een veranderingsproces zoals deze transitie is, maakt de respondenten meteen alert. Zeer zeker willen ze voorkomen dat bewoners het kind van de rekening

worden bij de verduurzamingsopgave waar de samenleving voor staat. En het gaat de respondenten niet alleen om de vraag of de bewoners het in hun beurs gaan voelen. Naast de financiële kant van het verhaal willen ze weten welke andere impact de transitie op wijkbewoners heeft. Worden ze gedwongen tijdelijk te verhuizen bijvoorbeeld? En zo ja, welk effect zal dat dan hebben op hun sociale contacten en op de sociale cohesie in hun dorpen en wijken? Ook de negatieve impact die gentrificatie voor bewoners kan hebben, is een belangrijk punt van zorg voor de opbouwwerkers: 'Want heel veel bewoners worden hier gewoon rondgepompt. Dan hebben ze eindelijk een plekje hier in de wijk en dan zit je weer in een afbraakproject, dus dan ga je naar wijk P. En dan heb je daar een wijkrenovatie en dan ga je naar wijk W en dan ga je weer naar wijk L. En zo kan je dus ook nooit ergens echt aarden.'

De respondenten zien het als een taak van opbouwwerkers bij de transitie te intermedieëren tussen de leef- en de systeemwereld:

'Dus daarbij heb je wel ook weer de brugfunctie als opbouwwerker om de verschillende werelden met elkaar te verbinden. Dus daar zit zeker wel een mogelijkheid voor een rol of een opdracht, als een overheid aan een bruggenbouwer denkt dan denk ik wel dat opbouwwerkers daar geschikt voor zijn.'

De brugfunctie en het belang dat opbouwwerkers hechten aan inspraak en zeggenschap van bewoners, staan ook centraal in het landelijke pleidooi voor de inzet van opbouwwerk bij de energietransitie (Vlaar, 2019). Waarbij nog steeds geldt dat zelfwerkzaamheid en de medeverantwoordelijkheid van bewoners voor hun eigen woon- en leefomgeving niet in het gedrang mogen komen.

Een 'nog-niet-situatie'

De energietransitie is een belangrijke maatschappelijke opgave voor de toekomst. Een deel van de Nederlandse bevolking is al volop bezig met de overstap naar duurzame energie, zie bijvoorbeeld het toenemend aantal zonnepanelen op daken. Veel mensen besluiten vanuit persoonlijke motivatie, al of niet geholpen door subsidieregelingen, om hun ecologische voetafdruk te verkleinen. Dit geldt echter nog niet voor iedereen in Nederland en zeker niet voor mensen die zich in een soort overlevingsmodus bevinden. Het zijn juist die mensen waar veel opbouwwerkers in hun werkpraktijk mee te maken hebben.

Vreeswijk spreekt, waar hij het heeft over de grondslagen van het opbouwwerk, over de 'nog-niet-situatie' (Vreeswijk, 1996): een situatie die nog niet actueel is, maar die zich in de toekomst zeker zal voordoen. Anticiperen op nog-niet-situaties is, aldus Vreeswijk, een van de fundamentele grondslagen van het opbouwwerk. Voor de burgers waar opbouwwerkers doorgaans mee te maken hebben, is de energietransitie zo'n nog-niet-situatie. Zij zijn, om hen moverende redenen, nog niet zo ver dat zij stilstaan bij de verduurzamingsopgave. Dat betekent echter niet dat opbouwwerkers dus ook niet in actie hoeven te komen.

Toekomstgericht

Bij de energietransitie zijn meerdere partijen betrokken (gemeente, woningbouwcoöperatie, bewoners) die met elkaar een antwoord op de verduurzamingsopgave moeten formuleren. Er zal door hen samen iets nieuws tot stand gebracht worden. Zowel het feit dat er meerdere partijen bij de transi-

tie betrokken zijn als het feit dat die samen iets nieuws gaan realiseren, maakt onderdeel uit van de nog-niet-situatie. Opbouwwerkers hebben als taak een wisselwerking te realiseren tussen de verschillende betrokkenen. In samenspraak met en voor de bewoners schetsen ze een perspectief waardoor deze zich geïnspireerd en aangesproken voelen om in samenwerking met anderen mede vorm aan te geven aan het nieuwe. Het opbouwwerk laat zich daarbij niet per se leiden door de doelen van een gemeente of een andere opdrachtgever, maar houdt vooral het belang van bewoners in het oog en tracht voor hen mogelijk negatieve gevolgen te voorkomen (Broekman, 1998). Uitgaan van de 'nog-niet-situatie' als grondslag van het opbouwwerk sluit al met al goed aan bij het landelijk pleidooi om het opbouwwerk een rol te laten nemen bij de energietransitie (Krachtproef, 2020; Vlaar, 2019). Een van de respondenten verwoordt het zo: 'Opbouwwerk werkt toekomstgericht. Dus alles wat met een rustige gezonde toekomst te maken heeft, heeft ook met het opbouwwerk te maken. Hoe wil je opbouwwerk inzetten? Je houdt je met opbouwwerk bezig om brandjes te blussen of je geeft opbouwwerk de opdracht om toekomstgericht te gaan investeren in de wijken.'

Uit ons onderzoek komt naar voren dat het opbouwwerk deze proactieve en toekomstgerichte rol niet per se voor zichzelf ziet weggelegd. De vraag is dus: Wie gaat het initiatief nemen om de impasse van deze nog-niet-situatie te doorbreken? ●

Maja Ročak en Chantal van Lieshout zijn beiden senior docent en onderzoeker binnen het lectoraat Sociale Integratie aan de Academie voor Sociaal Werk van Zuyd Hogeschool.

Bronnen

- Bouttellier, H. en Boonstra, N. (2009). *Van presentie tot correctie: Een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw*. Utrecht: Verwey Jonkerinstituut.
- Broekman, H., (1998). *Handboek Opbouwwerk. Methoden, technieken en terreinen*. Den Haag: dr. Gradus Hendriks-stichting.
- Crombach, J. (2016). *Verduurzaming in de wijk Meezenbroek: meningen van achter de voordeur*. (Afstudeeropdracht). Social Work, Zuyd Hogeschool, Heerlen.
- Dozy, M. (2008). *Het is altijd het beroep van de toekomst geweest*. Zutphen: Walburg Pers.
- Kuyvenhoven, N. (2019). *Energietransitie als sociale opgave: de energieopbouwwerker*. Geraadpleegd op 15 januari 2021, van <https://www.sociaalwerknederland.nl/thema/sociale-basis-in-de-buurt/nieuws/7094-energietransitie-als-sociale-opgave-de-energieopbouwwerker>
- Krachtproef (2020). *Manifest Opbouwwerk cruciaal in de energietransitie*. Geraadpleegd op 28 november 2020, van <https://krachtproef.org/files/krachtproef.org/uploads/files/714622/Manifest-opbouwwerk-Energietransitie.pdf>
- Offermans, A. & Ročak, M. (2020). *Richtlijnen voor de participatie van bewoners van sociale huurwoningen in de energie transitie*. Geraadpleegd op 1 oktober 2020, van <https://www.neimed.nl/nl/publicatie/richtlijnen-voor-de-participatie-van-bewoners-van-sociale-huurwoningen-de>
- Vlaar, P. (2019). *Energietransitie: Ertegenaan met opbouwwerk*. Geraadpleegd op 10 oktober 2020, van https://www.canonsociaalwerk.eu/2019_Masterclass-Opbouw/2019-11-Paul-Vlaar-energietransitie-ertegenaan-met-opbouwwerk.pdf
- Vreeswijk, P. (1996). *Perspectief in nog-niet-situaties. Fenomenologische verkenning en onderzoek naar de grondslagen van het Nederlands maatschappelijk opbouwwerk*. Den Haag: Gradus Hendriksstichting.